

Лексична інтеркаляція у мові тижневика Об'єднання Українців у Польщі “Наше слово”.

Відразу ж після здобуття статусу незалежної держави в Україні виник значний інтерес до тієї частини українського народу, що розсіяна за її межами, – у діаспорі. Зарубіжні українці живуть у різних політичних, економічних та соціальних умовах, але національна культура, мова у них одна – прабатьківська. На цьому й тримається зв'язок Київ – Вінніпег, Торонто – Щецин і т. д. В останні ж десятиліття над такою єдністю нависла неабияка загроза. Окрім того, що кількість носіїв української мови за кордоном постійно зменшується, у самій мові з'являється все більше і більше іноземних вкраплень. Необхідність очистити її від цих “вірусів” – проблема визнана вже в усіх кінцях українського світу. Зробити це в США чи, наприклад, в Австралії, звичайно, куди легше, ніж на слов'янському ґрунті, при великій спорідненості мов, їх історичних взаємовпливах. Тому ми приділимо увагу хоч і не визначальній за чисельністю, зате особливо близькій нам за слов'янськими коренями Польщі. Виявлення і вивчення інтерференції у мовах польських українців сьогодні є актуальним.

Українці в сучасних кордонах Польщі становлять автохтонну групу. Пояснюється це тим, що їхні предки одвічно проживали в історичних областях - Бойківщина, Лемківщина, Підляшшя, Холмщина, Надсяння, які перетерпівши не один переділ належать зараз саме Польщі. Така кількість українців на території сусідньої держави, звичайно, не могла не привертати уваги урядів обох країн. В результаті українська діаспора в Польщі складає 300-350 тисяч чоловік. Перші кроки по виявленню себе як представниці української нації вона починає із заснування у 1956 році Українського культурного товариства, друкованим органом якого стає щотижневик “Наше слово”.

Об'єктом нашого дослідження є саме мова газети “Наше слово”. Вона не є чисто українською, а густо пересипана польськими інтерферами. Мову цієї газети ми й будемо аналізувати.

Перед тим же як приступити до практичного аналізу лексичної інтеркаляції, зазначимо ще один важливий момент. У мовознавстві досі точаться суперечки про те чи запозичення та інтеркаляція – це одне й те ж, чи між ними є різниця.

План аналізу ми використаємо той, що запропонував М.Гульчин у статті “Обережно: інтерфероніми!”. Він пише, що в одних випадках лексична інтеркаляція відбувається через наявність у слові однієї мови тої семантики, яку необхідно передати в іншій. Другий же випадок – це коли слово з однієї мови зміщується з його правильним варіантом з іншої в результаті звукової асоціації. Результат впливу другої мови, яка паралельно вивчається з рідною – нові інтерферентні помилки. До інтерферентних помилок відносяться, наприклад, акцентологічні, лексичні, граматичні.

Таким чином дослідник виділяє дві великі групи лексичних відхилень: прямі (семантичні, позаасоціативні) та асоціативні.

Прямими лексичними інтеркаляціями для нас будуть власне польські слова, що вжиті в українській мові. Це полонізми, які у словнику української мови (1971-1980рр.) або відсутні взагалі, або подаються як ті, що використовуються поза межами літературної мови.

Асоціативними ж лексичними інтеркаляціями будуть українські слова, що змішані з польськими, подібними за звучанням.

Аналізуючи омоніми, ми зупинимось і на деяких помилках, пов'язаних із вживанням багатозначних слів. Паронімічні відхилення від норм М.Гульчин розрізняє як ті, що породжені:

- а) відмінностями у фонетичному оформленні кореня;
- б) відмінностями у використанні словотворчих афіксів.

Розглянувши тридцять номерів “Нашого слова” ми в першу чергу виділили прямі лексичні відхилення:

- бelfer – пол. belfer – укр. учитель;
- гальовий – пол. galowi – укр. святковий;
- едукаційний – пол. edukacyjny – укр. виховний;
- екіпа – пол. ekipa – укр. група, бригада;
- емерит – пол. emeryt – укр. пенсіонер;
- імпреза – пол. impreza – укр. захід.

Ці слова відсутні в Словнику української мови взагалі. У польських же лексикографічних джерелах вони наявні.

До вищезгаданих елементів ми вважаємо за потрібне додати і ті лексеми з матеріалів “Нашого слова”, що позначені в українському словнику як:

- 1) діалектні:
 - вуйко – пол. wujek – укр. літ. дядько;
 - gratулювати – пол. gratulowac – укр. літ. вітати;
 - файка – пол. fajka – укр. літ. трубка (сигарета).
- 2) застарілі:
 - амбасада – пол. ambasada укр. сучасн. посольство;
 - опінія – пол. opinia – укр. сучасн. громадська думка.
- 3) західні:
 - квестія – пол. kwestia – укр. літ. проблема;
 - конто – пол. konto – укр. літ. рахунок.
- 4) розмовні:
 - коц, рідше коць – пол. koc – укр. літ. ковдра;
 - тлумок – пол. tłumok – те саме, що в укр. літ. клунок.
- 5) книжні:
 - контроверза – пол. kontrowersja – укр. сучасн. суперечка, розбіжність, спірне питання.

Використання розглянутої лексики цілком виправдане в творах художньої літератури, коли є потреба відтворити колорит місцевості, епохи, але ж не в матеріалах газетно-інформаційних жанрів, як це роблять автори “Нашого слова”.

Тож природа прямих лексичних інтеркаляцій нами з’ясована. Що ж стосується асоціативних, то їх аналіз розпочнемо з омонімії. Слова, що мають однакове звучання та написання, але зовсім різні значення, називаються омонімами. Вони наявні в кожній мові, але кількість їх, звичайно, невелика. Що ж до омонімії на міжмовному рівні, то це явище іще рідкісніше. До того ж і в звучанні, і в написанні тут допускається деякі відмінності.

Для розгляду ми відібрали з матеріалів “Нашого слова” 3 слова: припадок, розвага, стрій.

1. Припадок.

Сьогодні, як анекдот, можна навести припадок (przypadek-випадок) варшавського журналіста, який у п’ятницю, 30 червня, пишучи про фестиваль, вказав на “антиукраїнські заколоти”, які могли б відбутися наступного дня.

I. За Словником української мови, що є водночас і тлумачним, припадок—це 1. раптовий, відносно недовготривалий гострий вияв певної хвороби, приступ; 2. діал.(а не нормативне!) випадок.

2. Розвага.

Моє виявлення керую також під розвагу (rozważa-розсудливість) керівництву Польського радіо у Ряшеві.

I. Розвага - це

1. те, що розвеселяє;
2. те, що заспокоює;
3. дія зазначенням розваги.

II. Розвага – “успокоєніє”

Як бачимо ні в першому, ні в другому джерелі “розвага” як розсудливість не зазначається. Це вже омоніми, що не має ніяких паралелей ні в діалектах, ні в розмовному варіанті української мови.

3.Стрій.

Привернуто увагу, що Анна завжди в народному строї (stroic – убиратися).

I. У першому джерелі стрій – це:

- 1) ряд, шеренга солдатів;
- 2) предмети, розміщені в одній лінії;
- 3) структура системи будови чого-небудь;
- 4) співвідношення ступенів звукової системи за висотою;
- 5) розм. (!) – наряд. Дівчата одягли найкращі свої строї, може приготовані для майбутнього весілля (Собко “Біле полум'я”, 1952, 241).

II. У Грінченка стрій – це “костюмъ, нарядъ”.

Тож, як бачимо, аналіз українсько-польських омонімів необхідно пов’язувати з вивченням і діалектів, і застарілої лексики, розмовної мови.

Але ще раз підкреслимо, що ми займаємось розглядом саме літературної мови і тому наявність слів і їх значень поза цими рамками не має права заперечувати явище омонімів в літературній лексиці.

Випадки українсько-польської омонімії у “Нашому слові” зустрічаються не часто. Додали до них ще й помилки, пов’язані із неправильним вживанням багатозначних слів.

1. Редакція “Ми” вже в 1934 році з радістю сповістила, що на випуск їх періодики відгукнулася майже ціла (cała-вся) європейська преса.

У словнику сучасної української мови наводиться 7 значень цієї лексики:

- 1) такий, від якого нічого не відділено;
- 2) непошкоджений;
- 3) здоровий;
- 4) який не пропав;
- 5) цілісний;
- 6) схожий на що-небудь за своїм значенням.

У словнику української мови слово “цілий” подається так:

- 1) цѣлый, весь;
- 2) цѣлый, неповрежденный.

Наш випадок можна розглядати хіба що в контексті 1-го та 5-го пунктів першого джерела. І висновок буде один: європейська преса – це не цілісність, це частина преси. І тому вживання слова “ціла” у такому значенні є неправильним. Хоча за словником Грінченка воно, як бачимо, і не було помилково.

2. Не можна обминути й того, що рецензований тритомник – праця одного автора, який свідомо прийняв один суб’єктивний підхід до висвітлення історії польсько-українських змагань (zmaganiс – боротьба) .

За словником української мови як сутичка, боротьба двох протилежних або ворожих сил це слово може вживатися тільки у переносному значенні.

За Грінченком змагання – це “препирательство, ссора».

3. Про відхилення піднесення (podniesienie – підвищення) цін на харчові продукти пишеться...

Лексема “підносити” у значенні підвищувати подається у словнику української мови аж 11-м пунктом. І стосується лише абстрактних понять – темпи, рівень і т. д.

У Грінченка ж слово “піднесення” відсутнє взагалі.

Отож багатозначність – це складне явище в лексиці. Помилки, пов’язані із вживанням багатозначних лексем часто допускають. У чужомовному ж оточенні вони є чи не найрозповсюдженішими відхиленнями. Для діаспори і тут куди менше орієнтуватися на словник Грінченка: на початку століття в мові відбувався процес унормування основного, до розробки тонкощів було ще далеко.

Останнім напрямком аналізу лексичної інтеркаляції у мові газети “Наше слово” буде розгляд паронімів. Пароніми, як відомо, – це слова, що мають досить значну подібність у написанні та звучанні, але зовсім різне значення. На міжмовному ж рівні М. Гульчин запропонував вважати за такі лексеми (як ми вже

згадували) асоціативні інтеркаляції, що співпадають у звуковому плані частково і за походженням є однокореневими. Тотожність за значенням він допускає: наводить такі приклади білорусько-російських паронімів – “горобцы” (воробьи), “споймал” (поймал).

Ми для розгляду відібрали слова, що, звичайно ж, не вживаються в українській літературній мові. Але деякі з них, як вказує словник української мови, наявні у діалектах, – “звідтам”, “пошукувати” чи на розмовному рівні – “запомога”, “порахунок”. Два останні та лексеми “поправа” наводяться і в словнику Грінченка. Але це, як і у випадку з омонімами, не може впливати на вивчення українсько-польських паронімів у літературній мові. Окрім того це ще й допоможе з’ясувати яким шляхом зазначені слова утворилися в народній мові.

I. Пароніми з відмінностями у використанні словотворчих афіксів:

1. префіксальні:

– порахунок – (правильно рахунок) – пол. *porachunki osobiste* (особисті рахунки);

– поправа – (пр. виправлення) – пол. *poprawa, poprawieni*;

– запомога – (пр. допомога) – пол. *zarpomoga*;

– пошукувати (неперех.) – (пр. шукати) – пол. *pozuhiwac*;

– приспішити – (пр. поспішити) – пол. *przyspieszac*;

2. суфіксальні:

– виховник – (пр. вихователь) – пол. *wychowawca*;

– полегша – (пр. полегшення) – пол. *ulga* (полегшення); *oblegac* (полегшувати);

– тонація (пр. тональність) – пол. *tonacja*.

II. Пароніми з відмінностями у фонетичному оформленні кореня:

– тамтей (той) – пол. *tamten*;

– звідтам (пр. звідти) – пол. *stamtad*.

Найчастіше в “Нашому слові” вживаються українсько-польські пароніми, утворені префіксальним способом.

Основні причини лексичної інтеркаляції у тижневика Об’єднання Українців у Польщі – це, звичайно, вплив чужомовного оточення та умовно виділена з нього спорідненість мов. У першому випадку в українську мову потрапляють польські слова, що зовсім не мають нічого спільного з їх українськими відповідниками. У другому ж постає складність зберегти українські елементи від змішування з подібними у польській. Тим більше, що функціональне обмеження української мови призводить до сприйняття її як мови тільки “домашньої”, “родинної”. Польська ж визначається головною, тією, що дає зв’язок із суспільством.

Помилки, пов’язані із вживання українсько-польських омонімів породжується використання в українській мові слів з тим значенням, яке вони мають у польській. Але знову-таки наголосимо, що ці значення допускається у Грінченка.

Причини неправильного вживання багатозначних слів також зрозуміти не важко. Недивлячись на високу семантичну ідентичність польської та української лексики існують і певні розбіжності, особливості. А у Словарі української мови

явище багатозначності ще мало розроблене. Тож діаспорцям доводиться або часто покладатися на свою інтуїцію, або ж повністю піддаватися польському впливу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Грінченко Б. Словарь української мови. – К., 1997.
- 2.Гульчин М. Обережно: інтерфероніми // Відродження. – 1993. - №11. – С.30-42.
- 3.Євтух В. Українська діаспора: шляхи формування та сучасні процеси // Український географічний журнал. – 1993. - № 1.
- 4.Кравчук К., Сич О. Історія української діаспори. – К., 1996.
- 5.Нельга О. Українська діаспора // Віче. – 1995. - № 1.
- 6.Романова Н. Вивчення українсько-польських мовних контактів у слов'янській філологічній науці // Мовознавство. – 1972. – № 4. – С. 27-42.

SUMMARY

The article includes the consideration of interference general concept, it's peculiarities on the diaspora basis.

The particular attention is paid to the practical analysis of lexical deflexions in the newspaper "Nashe slovo".